

Gudstjenesteliv – liv i Gudstjenesten

Haderslev Stift vil gerne opfordre alle sogne til at kaste lys over gudstjenesten:

Hvad er på spil i gudstjenesten, hvornår er der liv i gudstjenesten, og har I det gudstjenesteliv, I ønsker jer? Arbejdet med disse spørgsmål kan øge vores viden og skabe engagement i menigheden.

Der er mange, der taler om fornyelse. Men skal der være liv i fornyelsen, handler det ikke bare om at finde på nyt, men om at finde det, som er centralt og bruge det som orienteringspunkt. Ind til kernen! Stiftets håb er, at samtlige sogne i de næste år vil sætte fokus på gudstjeneste. Vælg den måde, der passer til jeres sogn: Foredrag, højskoledage, studiekredse, værkstedsgrupper, projekt: "Menighed besøger menighed"...

Det skal være nemt at gå i gang. Derfor indeholder mappen:

- "Menighed møder menighed" – beskrivelse af projektet og tilmelding
- Forslag til foredrag om gudstjeneste – belyst fra mange vinkler
- Liste med gudstjenestekonsulenter: Igangsatte, der kan skræddersy et gudstjenesteværksted til sognet
- Drejebog til Gør-det-selv-værksteder (hvis I selv vil arbejde med gudstjeneste)
- Ideer til studiekreds
- Highlights fra boghylden – titler på et par gode bøger om gudstjeneste
- PR til kirkebladet
- Inspirationshæftet: "Kirke for flere"

Sæt fokus og skab liv i gudstjenesten – for menigheden, ansatte, menighedsråd og præster!

God fornøjelse – og arbejdslyst!

Niels Henrik Arendt

Haderslev Stift

Tine Illum, Søren Andresen, Hanne-Birgitte Kristiansen

Arbejdsgruppe for projektet

Indhold

Menighed møder menighed	s. 3
Foredragsliste	s. 5
Gudstjenestekonsulenter	s. 11
Drejebog til gudstjenesteværksted	s. 12
Studiekreds	s. 32
PR til kirkebladet	s. 33
Highlights fra bogreolen	s. 36
Hæftet "Kirke for flere"*	i plastiklommen bagest i mappen

*Kan downloades via <http://lfstift.dk/images/stiftet/publikationer/kirkeforflere1.pdf>

Mappens øvrige indhold kan downloades fra Haderslev Stifts hjemmeside www.haderslevstift.dk

Menighed møder menighed

Tag på gudstjeneste-besøg i en anden kirke i stiftet – og tag hele menigheden med!

Idéen er ganske enkelt den, at to menigheder besøger hinandens sædvanlige søndagsgudstjeneste og er med til en efterfølgende samtale om gudstjenesten. Biskoppen matcher sognene .

Så luk egen kirke en søndag så både ansatte og menighed kan tage med på gudstjenestebesøg.

Det giver inspiration til gudstjenestelivet i såvel værts-sognet som hos gæsterne.

Ideen er allerede prøvet ideen af:

”Det har været spændende og inspirerende at deltage i projektet, som har givet os nye øjne at se med og været en anledning til at sætte ord på nogle af de elementer i gudstjenesten, som vi ellers sjældent får talt om. Det har været som om det, at møde det fremmede, har givet os et møde med os selv og vort eget kirkeliv” – sådan lød en af tilbagemeldingerne.

De første 14 sogne har tilkendegivet, at det har været både spændende, øjenåbnende og inspirerende – og ikke så få har efterlyst mere af samme slags. Flere har sagt, at det skærper blikket for egen gudstjeneste at invitere gæster, og at det har styrket samarbejdet blandt medarbejdere og frivillige.

Stort set alle har nævnt, at de nu har fået endnu mere lyst til at arbejde med gudstjenesten!

Menighed møder menighed kan være en inspiration i sig selv, eller bruges som optakt til gudstjenesteværksted i sognet.

Alle sogne kan melde sig til ”menighed møder menighed”, til besøg og genbesøg i 2012. Så der er tid til at lægge gudstjenesteplan og få det omtalt i kirkebladet.

Biskop Niels Henrik Arendt matcher de tilmeldte sogne.

Tilmelding til menighed møder menighed:

Send en mail til Lis Lind i stiftet med overskriften: ”Menighed møder menighed”. LL@KM.DK. Skiv:

- Sognets/pastoratets navn
- Navn og mailadresse på en kontaktperson
- Hvilket kvartal i 2012, I ønsker at deltage

Menighed møder menighed - få blik for gudstjenesten

Formålet med "Menighed møder menighed" er at inspirere og lade sig inspirere.

Her er lidt til overvejelser I *kan* gøre jer ved gudstjenestebesøget og den efterfølgende samtale.

- Hvad skaber en god gudstjeneste?
- Hvordan virker selve kirkerummet? Er der noget i rummet - eller bruges rummet på en måde - der særligt gør gudstjenesten tilgængelig/festlig/spændende?
- Er der nogen tiltag i rummet/gudstjenesten, som gør det let at deltage i gudstjenesten for den, der kommer første gang?
- Var der noget, der kunne være en hurdle for gudstjenestedeltagerne?
- Hvordan tager man imod menigheden?
- Er der opgaver i gudstjenesten, der er lagt ud til medlemmer af menigheden? – Hvordan virkede det i givet fald?
- Er menigheden deltagere eller tilskuere? – og hvori består forskellen?
- Hvis salmesangen fungerede godt, hvad var det så, der gjorde det? Orglets eller kirkesangerens placering? Korets rolle? Lå salmemelodierne højt eller lavt?
- Hvordan oplevede I gudstjenestens bønner?
- Hvordan var "sproget" i gudstjenesten?
- Foregik dåb og nadver som ved jeres egen gudstjeneste?
- Hvad blev I særlig inspireret af?

Samtalen kan f.eks. foregå ved kirkekaffe eller en kirkefrokost.

Værtsmenigheden kan eventuelt ganske kort fortælle om de særlige forhold for – og tanker omkring – gudstjenestelivet på stedet.

Liste over foredrag

Nedenstående foredragsholdere kan kaste lys over gudstjenesten fra forskellige vinkler.

Anders Klostergaard Petersen, AKP@teo.au.dk, lektor, Århus S, 3500 kr + offentlig transport.

- Folkekirken og dens gudstjeneste.
- Gudstjeneste i Bibelen og den moderne gudstjeneste: Brud eller kontinuitet?
- Nye ritualer i gudstjenesten.
- Højmessens og den nye spiritualitet.

Foredragene trækker på indsigter fra antropologi, religionsvidenskab, ritualteori og nyere hjernevidenskab. De kristne ritualer og gudstjeneste er specifik for kristendommen, men forbindelser os samtidig med en række basale menneskelige måder at tænke og handle på. De to første foredrag har fokus på historiske problemstillinger og nutid. De to sidste handler om menneskets grundlæggende behov for ritualisering, og dens udfoldelse i en folkekirkelig kontekst.

Anette Foged Schultz, AFS@km.dk, pilgrimspræst og psykoterapeut, Viborg, 5000 kr + kørsel.

- Folkekirken i bevægelse

Er det tid for kirken at gå nye veje? Kirken er bygget af levende stene. For at være i live, må man være i bevægelse. Man dør, når man stivner i en gammel form. Vi skal tænke kirken som et levende fællesskab af mange forskellige mennesker. Vi er på vandring, fra fødsel til død. Og Gud går med. Med inspiration fra pilgrimstanken giver foredraget inspiration til eftertanke og til handling.

Benny Grey Schuster, BGS@km.dk, lektor, Bramming, 3.500 kr + kørsel.

- Kan Gud ikke lide jernbeton?

Om arkitekturens/kirkerummets betydning for gudstjenesten. Hvorfor ser kirkerne ud som de gør? Hvad gør kirkernes rum og inventarets placering ved os og vores gudstjeneste? Kan rum og materialer ikke bare vække følelser, men også skabe holdninger og meninger?

Bent Flemming Nielsen, bfm@teol.ku.dk, lektor, Helsingør, 3000 kr. plus transport (lav kilometertakst eller tog/bus/taxa).

- Gudstjenesten som liturgisk begivenhed

Hvad er det vi gør, når vi deltager i en liturgi? Hvorfor er det forskelligt fra andet vi gør? Hvorfor søger vi nyt udenfor kirken, men det genkendelige i kirken? Et foredrag til forsvar for den traditionelle gudstjenesteform.

- Gudstjenestens historie.

Holdt de første kristne gudstjenester? Er der noget, som går igen og som binder gudstjenesten sammen over tid i kristendommens snart to tusinde år gamle historie? Er der en særlig 'luthersk' gudstjeneste? Hvordan er forholdet mellem ordene, der lyder i tekster, salmer og i prædikenen, og så sakramenterne, dåb og nadver?

Ellen Aagaard Petersen, EAP@km.dk, Århus S, 3500 kr + transport (bil eller tog).

- Tid til højmessereform?

Højmissen er en evangelisk-luthersk gudstjeneste, en ordets gudstjeneste, en salmesangsgudstjeneste, båret af samspillet mellem præst og menighed. Højmissen samler det folkelige fællesskab. Sådan forstår vi højmissen, holder af den og værner om den. Men kan den teologiske og sociologiske forståelse af højmissen holde for en kritisk efterprøvning? Eller er det blevet tid til at forandre for at bevare? Tid til en højmessereform?

Kan evt. bruges som optakt til gudstjenesteværksted:

- Fra prædikestol til kirkebænk

Samtalen mellem præst og menighed om vores fælles gudstjeneste er igen aktuell. Efter ti år som præst er jeg vendt tilbage til kirkebænken som kirkegænger. Hvad sker der, når man flytter den teologiske refleksion og gudstjenesteoplevelse fra prædikestol til kirkebænk? Foredraget lægger op til en samtale om højmissens led, deres oprindelige betydning og faktiske funktion i vores gudstjeneste.

Jan Grønborg, jan.gronborg@gmail.com, præst, freelance konsulent, Hundested, 3000 kr + transport.

- Er højmissen kedelig?

Ja, somme tider er den faktisk. Men højmissen kan også være særdeles spændende og levende, uden at man behøver forandre en hel masse. Foredraget handler om engagement og nærvær i højmissen, både hos præst, øvrige medvirkende – og menigheden. Hvad kan dræbe en højmesse, hvad kan få den til at leve?

- Kan barnedåben blive bedre?

Næppe, men den kan blive en bedre oplevelse både for familien og menigheden. Med inspiration fra den svenske kirkes praksis hører vi om, hvordan dåben kan praktiseres i højmesser, ved dåbsgudstjenester og ved separate dåbshandlinger. Med større valgfrihed i formen, præsentation af det nydøbte barn og aktiv inddragelse af forældre og faddere ved dåben kan denne få større betydning i familiernes liv.

Kirstine Helboe Johansen, KP@teo.au.dk, Århus, 3500 + kørsel

- Hvad sker der i gudstjenesten? - højmesse for kirken, fællesskabet og den enkelte
- Ritualer mellem tradition og følelser - det nye religiøse landskabs udfordringer til kirkens ritualer

Marianne Christiansen, mch@km.dk, præst, Løgumkloster, 3.500 kr. + kørsel.

- Gudstjenesten mellem fortid og fremtid.

Gudstjenesten forandrer sig hele tiden. Samtidig løber der vand fra kilden i gentagelser og erindring fra Jesu liv og ord, og fra det gamle og det nye testamente. Hvordan vil vandløbet forme sig i fremtiden?

- Gudstjenesten – hvorfor, hvad, hvordan?

Hvad er den lutherske forståelse af gudstjenesten, og hvordan har det formet måden, vi holder gudstjeneste på? Hvad er betydningen af liturgiens led? Hvad er forholdet mellem den fælles fastlagte liturgi og friheden til at fejre gudstjeneste, som man har lyst til?

Rikke Holm, riho@km.dk, ungdomspræst, Barrit, 3000 kr. for foredrag, workshop 5000 kr. + kørsel.

- Gudstjeneste for unge
Rockgudstjeneste, technogudstjeneste, freestyle, bøn og brunch, natkirke, rytmiske gudstjenester osv. Et foredrag om forskellige typer af gudstjenester, og hvad der er på spil for de unge, der kommer til dem. Hvordan kan man lave en gudstjeneste for unge? Hvordan kan liturgien være? Musikken? Rummet? Skal de unge selv deltage i forberedelse og udførelse? Og hvad med det praktiske, lys og lyd?
Workshop: Her arbejder vi med en konkret gudstjeneste for unge. Varighed: 4 timer.

Signe Malene Berg, pastorberg@domkirken.dk, natkirkepræst, København, (er på barsel frem til sommer 2012). 3200 kr. + transport.

- Natkirken - en postmoderne gudstjenesteform
45 minutters foredrag og efterfølgende samtale. Om erfaringerne med at mikse kirkens traditioner og budskab med samtidens kultur i Natkirken i København.
- Workshop: Lav en natkirkeaften i din kirke.
Forbered en Natkirkeaften I din kirke. Efter et oplæg indeles deltagerne i grupper med hver deres tema og forbereder kirkerummet på en natkirkegudstjeneste. Pris: Aftales nærmere afhængig af hvor mange timer, der bruges. Indebærer desuden udgifter og adgang til diverse materiale.

Thomas Felter, TOFE@km.dk, stiftspræst for gudstjeneste og forkyndelse, Viborg, 2500 kr. + kørsel

- Hvad er en god gudstjeneste – og hvad betyder rummet for den?
Hvad er i spil i gudstjenesten, og hvad er det, der gør, at man nogle gange går beriget hjem fra kirken – og andre gange føler, at det ikke rigtig lykkedes.

Ulla Morre Bidstrup, UMB@km.dk, præst og lektor i gudstjenestelære og kirkelige handlinger, Rønne, 3.500 kr.

- Hvad forestiller en gudstjeneste i grunden?
Man hører ofte, at den traditionelle folkekirkelige gudstjeneste mangler udtryk og bevægelse. Men måske mangler vi bare øje for, hvad der er på færde? Og måske endda ord for, hvad det betyder for os?
- Gudstjeneste ved særlige lejligheder.
Selvom vi måske ikke hører til dem, der har for vane at gå til gudstjeneste hver søndag, kommer vi gerne, når lillebror skal døbes, kæresten har friet eller mormor skal i jorden. Hvorfor er det sådan – og kunne det smitte af på vores søndagsgudstjeneste?

Musikken i gudstjenesten

Janne Mark, janneirene@gmail.com, kirkemusiker, salmedigter og komponist, København, 3000 kr. + transport

- Ad musikkens vej - musikalsk fornyelse i folkekirken, salmer og nye gudstjenesteformer. Med udgangspunkt i bogen 'Gi musikken videre – rytmisk musik fra Brorsons kirke' og 10 års erfaring med ny kirkemusik og nye gudstjenesteformer inspireres til hvordan begge dele kan integreres i den enkelte kirke og skabe et nyt fundament for gudstjenesteliv, salmesang og mangfoldighed i menigheden.

Michael Bojesen, michael.bojesen@gmail.com, tidl. Dirigent for DR's pigeor, København, 7.500 kr. + transport

- Musikken i kirken
Hvordan løfter vi salmesangen? Hvordan kan vi få tradition og fornyelse til at gå hånd i hånd? Hvordan gør vi musikken nutidig uden at gå på kompromis med kvaliteten og egenarten?

Marianne Christiansen, mch@km.dk, præst, Løgumkloster, 3.500 kr. + kørsel.

- Musikken i kirken.
Musikken spiller en kolossal rolle både i menneskers liv, i kulturen og i kirken og gudstjenesten. Vi vil dykke ned i nogle af de spændende forhold, der gør sig gældende imellem musik og teologi, musik og gudstjeneste, og musik og religiøs oplevelse i det hele taget. Spørgsmålet er: Hvad skal musikken i kirken – og hvad gør den?
  - Salmer som livstydning.
Salmer fortolker livet og forkyndelsen både som poesi og musik. Og de går ind i vores krop og sind og historie på en måde, så mange mennesker har salmer, der følger dem hele livet. Hvad betyder det at synge salmer for os? Og hvilke tolkninger finder vi i salmerne af vores tro og liv?
  - Hvorfor skal de kristne absolut synge hele tiden?
Sangen er en væsentlig del af afgudstjeneste og kristendom. Hvorfor skal vi hele tiden synge i kirken – også i en tid, hvor mange mennesker er blevet fremmedgjorte over for det at synge selv? Hvad er sammenhængen mellem evangeliets forkyndelse og sangen? Og hvordan kommer vi til at synge i kirken, når fællessangen på den ene side er noget, mange længes efter, og på den anden side lukker den ude, som ikke kan sangene?

Peter Arendt, parendt@ofir.dk, musiker, Haslev, 3000 kr. + transport i egen bil.

- Musik i kirken
Gudsdyrkelse har altid i næsten alle religioner været forbundet med musik. Hvad er det, musikken kan, som ordene ikke kan? Har musikken en selvstændig rolle, eller er den altid ordets tjener? Kan al slags musik bruges i kirken? Eller er der grænser? Har musikken en særlig rolle i dansk sammenhæng, som man ikke kender fra andre lande? Og omvendt? Et foredrag, hvor menigheden også selv kommer til at prøve kræfter med gamle og nye salmer.

Torsten Borbye Nielsen, torstenborbye@gmail.com, præst og konservatorieuddannet guitarist, København, 5000 kr + tog

- Kirkemusik – mellem tradition og fornyelse

Hvad gør musikken ved os i gudstjenesten? Hvordan kan den virke dynamisk sammen med prædiken, tekstlæsning, bøn, stilhed og salmesang? Hvad formidler forskellige instrumenter og forskellig musik? Hvad betyder de for gudstjenestens fællesskab og salmesangen – og hvad fortæller de om Gud? Vi vil også synge nye salmer og opleve gamle salmer i nyt lys. Hvis det ønskes, er der mulighed for at prøve en kristen meditation med musik, som kan være en del af en meditativ gudstjeneste eller af en refleksion i forbindelse med prædiken.

Følgende er lærere ved Løgumkloster Kirkemusikskole, honorar 3500 kr + kørsel:

Povl Chr. Balslev, pc@balslev.org, Svendborg

- Gudstjenesten set fra orgelbænken

Hvad betyder musikken for en gudstjenestes liturgi, og hvad er det vigtigt for en organist at have fokus på for at skabe en rød tråd igennem gudstjenestens ord og musik?

- Er kirkemusik folkets musik?

Hvad gør musik til kirkemusik? – Er det blot det at musikken spilles i en kirke, eller hvilke andre krav stilles der til musikken? Er kirkemusikken også folkets musik?

Inge Hermann, hermann.inge@gmail.com, Thyregod

- Fra romermesse til nutid

Tanker om definitioner af kirkemusik og holdninger omkring koncertmusik på baggrund af historiske linjer fra romermessen via Deutsche Messe og frem til vor egen tid.

Hans Christian Hein, hch@km.dk, rektor, Løgumkloster

- Skal kirkemusik være folkelig?

Kirkens musik er som meget anden kunst i et spændingsfelt mellem "uforståelighed" og "det forfladigende". Hvad gør kirkemusikeren ved det? Kan menigheden forvente genkendelighed og forståelighed i kirkens musik?

- Hvad er kirkemusik?

Foredrag om kirkemusikkens udvikling i 1000 år. Vor tids diskussioner om hvad der er god og brugbar kirkemusik er måske ikke så ny som vi går og tror.

- Saltesang og kunstmusik

Saltesangen er en hjørnesteen i vores gudstjeneste. Den er under pres fra flere sider; men er der grund til panik? Ud fra andre præmisser diskuteres kunstmusikken i gudstjenesten også ofte, men her har kirkemusikeren det sidste ord – eller har han?

Desuden kan følgende kontaktes via Løgumkloster Kirkemusikskole: kms@km.dk

Organist Mads Djernes, Nørremarkskirken, Vejle

Niels Erik Aggesen, organist ved Trinitatis Kirke, Fredericia

Organist og forh. rektor på Løg. Kirkem., Peter Langberg

Andet

Anette Foged Schultz, AFS@km.dk, pilgrimspræst og psykoterapeut, Viborg, 5000 kr + kørsel.

- Dialoggudstjeneste – Inspiration og fornyelse i gudstjenesten.
Tilbud om medvirken ved dialoggudstjeneste i sognet. Prædikenen foregår som en dialog over et tema. I dialogen skabes en levende gudstjeneste, hvor vi bevæger os sammen med evangeliet som fortegn for den vej vi går.

Christian Monrad, christian@natkirken.dk, natkirkepræst, København, 10.000 kr. + transport

- ChillOut Night
Oplev Natkirkepræst Christian Monrad sammen med den elektroniske musiker Dreamhub, og deres drømmende elektroniske musik og gendigtede bibelfortællinger.
Arrangementerne kan tilpasses efter behov, enten som et indslag i en almindelig gudstjeneste, som 'ChillOut Gudstjeneste' efter traditionel liturgi, eller hvor hele kirkerummet omdannes til et drømmende univers med musik, fortællinger og flotte visuals på vægge og i loft.

Jan Grønborg og Kjeld Høegh, skuespiller, kontakt: jan.gronborg@gmail.com, 7200 kr incl, transport

- Kursusdag for lægmandslæsere og kirkesangere/kordegne
At være lægmandslæser er ingen nem opgave, men den kan læres. Sammen med skuespilleren Kjeld Høegh trænes taletekniske færdigheder, og der arbejdes med bibeltekster, så de læses tydeligt og engageret. Dagen foregår som praktiske øvelser i plenum og i grupper. Højst 12 deltagere, gerne fra flere sogne. Kurset egner sig også for kirkesangere og andre, der beder ind- og udgangsbede i gudstjenesten.

Gudstjenestekonsulenter til gudstjenesteværksteder

Få hjælp til at lave et gudstjenesteværksted i sognet.

Lad en af gudstjenestekonsulenterne skræddersy en aften eller en dag, der sætter gang i arbejdet omkring gudstjenestelivet i jeres sogn.

Honorar:

Aften (3 timer) 3000 kr.

Dag (5 timer) 5000 kr.

Lars Seeberg, Taulov Sogn, Fredericia Provsti, LSE@KM.DK, tlf. 75 56 20 70

Eva Thorgaard Jerg, Christianskirkens Sogn, Fredericia provsti, ETJE@KM.DK, tlf. 75 92 85 02

Iben Munkgaard Davids, Brændkjær Sogn, Kolding Provsti, IMD@KM.DK, tlf. 29 33 62 03

Maria Dusgaard König, Vamdrup-Hjarup sogne, Kolding Provsti, MDUK@KM.DK, tlf. 75 59 42 95

Tine Illum, Sønder Bjert Sogn, Kolding Provsti, TI@KM.DK, tlf. 75 57 20 90

Inge Lindhardt Mikkelsen, Åstrup-Vonsbæk, Haderslev Domprovsti, ILM@KM.DK, tlf. 74 53 41 13

Peter Kiel Nielsen, Sommersted-Oksenvad, Haderslev Domprovsti, PKNI@KM.DK, tlf. 75 50 41 58

Peter Grønlykke, Sct. Marie Sogn, Sønderborg Provsti, PEGR@KM.DK, tlf. 74 40 51 77

Vibeke Fosgerau von Oldenburg, Sottrup Sogn, Sønderborg Provsti, VFVO@KM.DK, tlf. 74 46 74 70

Arne Mårup, Hjerting Sogn, Skads Provsti, AMAA@KM.DK, tlf. 75 11 56 72

Vores eget gudstjenesteværksted

Her er en drejebog til jer, der selv vil lave et gudstjenesteværksted. Det kan bruges skridt-for-skridt eller bare være til inspiration.

Gudstjenesteværksted. Første møde.

Drejebogen har forslag til to forskellige start-dage: Et to-timers aftenmøde eller et dagsmøde (4½ time). Første møde lægger op til det videre arbejde i gudstjenesteværkstedet i den følgende tid.

Første eksempel: Aften: 19.00 – 21.00

19.00-19.15: Liturgi. Indeholder nye elementer, der kunne bruges i højmessens (f.eks. vekselbøn, ny salme, salme med fagter, tegnhandling, brug af billede eller rekvisit etc) samt evt. kendt salme på ny melodi og mindst én rigtig kendt salme.

19.15-19.30: Oplæg. En slags pep-talk, der tager fat i kernen i gudstjenestelivet som det, der opbygger menighedslivet; om gudstjenesten som mødested for Gud, individ og fællesskab. Der er tale om gudstjeneste som liturgi (som noget jeg er en del af), og ikke primært som kirkehistorisk disciplin eller teologiske dogmer.

19.30-20.30: Værksteder incl. kaffe: Lad deltagerne gå sammen i små grupper på 3 –5 og koncentrere sig om ét af de foreslåede værksteder. Deltagerne skriver ned, så det kan bruges senere i sognets arbejde med gudstjeneste.

20.30-20.50: Kort opsamling fra værkstederne. Evt. indsamling af det skriftlige materiale, så det kan bruges senere. Orientering til deltagerne om det videre forløb. Det er vigtigt at deltagerne får at vide, at denne aftenets værkstedsarbejde vil blive brugt.

20.50: aftenliturgi: Læsning, forbøn (evt. formuleret af en af værkstedsgrupperne) og aftensalme.

Andet eksempel: Dag: 10.00 – 14.30

10.00 - 10.15: Morgensang med samme elementer som ovenfor nævnt i første liturgi.

10.15 – 10.45: Mini-værksted. Besked til deltagerne: Gå en tur sammen to og to, og fortæl hinanden om en eller flere gudstjenester – eller et led i en gudstjeneste – du synes ”lykkedes”. Fortæl, hvordan det virkede på dig.

10.45 – 11.00: Oplæg. En slags pep-talk, der tager fat i kernen i gudstjenestelivet som det, der opbygger menighedslivet; om gudstjenesten som mødested for Gud, individ og fællesskab. Der er tale om gudstjeneste som liturgi (som noget jeg er en del af), og ikke primært som kirkehistorisk disciplin eller teologiske dogmer.

11.00 -11.30 Mini-værksted. Besked til deltagerne: Gå sammen – to og to - evt. de samme som før. Overvej hvorfor oplevelserne fra før var gode? Hvorfor virkede de?

En har sagt, at gudstjenestens kerne er at skabe et møde mellem Gud og mennesker, et møde mellem mennesker og et sted, hvor vi møder os selv, som vi er. Hvordan hænger jeres gode oplevelser sammen med det? Er der en form for møde i din oplevelse – med Gud, med andre, med dig selv? Hvis der er tid: Hvilke ”møder” sker der i jeres almindelige søndagsgudstjeneste – hvor i gudstjenesten sker de?

11.30 – 12.00: Mini-værksted: ”Jeg har en drøm....”. Fortæl i grupper på 3-5 om jeres drømme for gudstjenestelivet. Hvordan vil I komme derhen? Hvad kunne hindre det? Hvilke hensyn er der at tage? Hvem vil I gerne inddrage?
11.00 -11.30 Mini-værksted. Besked til deltagerne: Gå sammen – to og to - evt. de samme som før. Overvej hvorfor oplevelserne fra før var gode? Hvorfor virkede de?

12.00 – 12.30: Frokost

12.30 – 12.45: Oplæg til værkstedsgrupper.

12.45 – 13.45: Værkstedsgrupper.

13.45 – 14.15: Opsamling og orientering til deltagerne om det videre forløb.

14.15-14.30: Liturgi: Læsning, forbøn (evt. formuleret af en af værkstedsgrupperne) og salme.

Generelt for begge eksempler:

Punktet ”Orientering til deltagerne om det videre forløb” er meget vigtigt. Der er næppe noget så frustrerende som at bruge en aften eller en dag på noget, man fornemmer er vigtigt – og så sker der ingenting.

Fortæl om de næste møder i gudstjenesteværkstedet, og hvordan I har tænkt jer det videre arbejde. Hav allerede nu næste dato for gudstjenesteværksted klar, eller sørg for at få alle mailadresser m.m.

Forberedelse til første gang.

Langtidsplanlægning: Planlægges det kommende gudstjenesteværksted af 1 (præsten?) eller i meget god tid af et lille arbejdsudvalg?

PR: Overvej hvordan I vil få folk med i gudstjenestearbejdet: PR i kirkebladet, avisen, opslag. Prik gerne nogen på skulderen. – Også de ansatte (organist!) og menighedsrådet. Overvej om der var lidt ”fjernere” folk, der kunne inviteres med til nogle af værkstederne senere hen – børnehvelederen, idrætsforeningsfolk, spejdere, musikere...

Liturgi: Inden den første aften skal I forberede dagens/aftenens første liturgi (ca. 10 min).

Brug evt. nogle af de enkle sange og salmer, der blev præsenteret ved Provstidagen. Det vigtige er, at give de fremmødte lyst til at synge, og tillid til at de godt kan ("stol på din stemme – den tilhører en kommende engel", siger kelterne). Det skal også være sjovt at komme til gudstjeneste-værksted. I kan evt. aftale at synge en kendt morgensalme, en helt ny og enkel sang, samt en gammel salme på en ny melodi. Gør evt. forsøg med en vekselbøn (der er et par eksempler her i mappen). Det er altid meget lettere senere at tale om noget, man selv har erfaringer med.

Værksteder: Overvej hvor mange værksteder, der skal være den første aften (forberedes med en vis elastik, da deltagerantallet sikkert ikke er kendt på forhånd). Det er også muligt at bruge spillet "Vores gudstjeneste".

Evt. Tilmelding: Der vil altid være overvejelser for og i mod . Aftaler om kaffe og frokost.

Oplæg: Forbered 15 minutters pep-talk om at arbejde med gudstjeneste. Oplægget skal også gøre gudstjenesteværkstedets præmisser klare for deltagerne. Her er lidt ideer:

Baggrund:

Læs f.eks. Martin Modéus "Menneskelig gudstjeneste" s. 17-36.

Gudstjenestelivet er sognets puls. Når vi arbejder med gudstjenestelivet, fornemmer vi, at det er meningsfuldt og styrker fællesskabet. Det er ikke meningen at vi skal se på, at andre "ordner" gudstjenesten for os – vi er selv i værkstedet. Vores fornemmelse og tanker er vigtige.

Her får vi skærpet vores sanser for, hvad gudstjeneste egentlig er – og i sidste instans også hvem Jesus viser os, at Gud er – og hvem vi selv er, både hver for sig og sammen. Vi kommer ind til kernen. Kernen i vores tro og gudstjeneste er det, som SKAL være der, for at vi overhovedet kan tale om, at vi holder gudstjeneste: Gudstjenesten er et møde – det handler om relationer. Relationen til Gud, til mig selv og medmennesket (sådan som det kommer til udtryk i det Jesus siger og gør. Allertydeligst ser vi det måske – som Martin Modéus siger det - i det dobbelte kærlighedsbud: "Du skal elske Herren din Gud..... og din næste som dig selv").

Henri Nouwen har formuleret det meget smukt og koncentreret således:

"Midt i et stormfuldt og ofte kaotisk liv er vi kaldede til med modig ærlighed at søge os frem til vort eget inderste dyb, og til ubønhørlig omsorg for vore medmennesker og til mere intensivt bønsliv til vores Gud. For at kunne gøre dette, må vi imidlertid på en hel og direkte måde tage

fat på vores egen indre uro, vore blandede følelser i forhold til andre menneske og vores dybt forankrede mistanke til Gud fravær”.

Formålet med gudstjenesteværkstedet er at engagere flere i gudstjenestelivet; at skærpe blikket for gudstjenesten og skabe en gudstjeneste”kultur”, der glæder sig over den tradition vi står i, og som vi skal bære videre på en ny måde. Tradition betyder ”at være båret”. Vi bærer det frem, som vi har modtaget, men altid på en ny måde. For hvis det er sandt – og det tror vi det er – at gudstjenesten er et møde mellem Gud og mennesker, så er der liv i dette møde, så påvirkes vi af det. Det bliver tydeligt, når flere er engagerede og delagtige i gudstjenesten. Gudstjenesteudvikling handler ikke først og fremmest om fornyelse, men om at komme ind til kernen, og lade det nye gro frem derfra.

Gudstjenesten er mødet med den levende Gud, der altid kommer til os på nye måder. Her smelter ritual og menneskeliv sammen. Gudstjenesten er liv!

Lokale forhold: Det kan give god mening i oplægget at fortælle om lokale forhold, der er af betydning for gudstjenesteværkstedet: det kan ganske enkelt være lyst til fordybelse i, hvad gudstjeneste er; det kan være en generel trang til fornyelse; en særlig udfordring (f.eks. sammenlægning af sogne til ét pastorat, ændring i gudstjenestefrekvens, ønske om en særlig form for gudstjenester, ønsket om at involvere flere, og meget andet).

Orientering om værkstedsgrupperne: Fortæl deltagerne om ”værkstederne” – at det er bedre at få en god snak om få spørgsmål, end at tale overfladisk om dem alle. Deltagerne skal ikke så meget overveje, hvad der er ”godt” eller ”dårligt”, men tale om, hvad der sker med os/mig/menigheden, når gudstjenesten er, som den er.

Fortæl deltagerne at vi ofte mangler sprog til at tale og tænke sådan om gudstjenesten. Vi har ikke et liturgisk sprog. De historiske forklaringer og teologiske argumenter, vi tit bruger, kan ikke fortælle, hvad der sker, og hvordan det virker. Hvis vi er famlende, når vi skal tale om gudstjenesten, er det altså ikke særlig underligt – og det gør ikke noget.

Er mange interesserede i de samme værkstedsgrupper, kan de med fordel deles op i flere mindre grupper. Én meget diskussionslysten gruppe kan bruge flere møder på samme værkstedsgruppe. Værkstederne kan evt. senere blive til grupper, der arbejder mere konkret med nye tiltag.

Eksempler på værkstedsgrupper

På de følgende sider er der eksempler på ”værksteder”. Et par af dem kan introduceres og bruges allerede første dag. Vælg dem, der er mest oplagt i jeres sogn. Værkstedsgrupperne kan desuden bruges i det videre arbejde med gudstjeneste.

1. Kirkerummet

Denne gruppe arbejder med fordele og begrænsninger i jeres kirkerum i forbindelse med søndagsgudstjeneste og andre gudstjenester.

Husk: det er vigtigere at få en god samtale om få spørgsmål, end at tale overfladisk om dem alle. Der kan evt. arbejdes videre en anden dag.

Kirkebygning er teologisk arkitektur. Den traditionelle kirkebygning har en **retning**: Vi sidder HER, og venter på det hellige, der kommer DERFRA, fra øst. Vi bevæger os hen imod det; det kommer os i møde. Det understreges af den måde, man indretter kirken på. Alle ser mod øst – derfra hvor Kristus skal komme som solen, der står op.

Hvis kirken i stedet indrettes, så der er et **centrum**, lægges der vægt på, at det hellige er til stede her, i vor midte, blandt os. Kirken kan være tegnet sådan, eller det kan skabes ved f.eks. at sætte stolene i en rundkreds til morgensang og stille et lys i midten. **Indretningen i sig selv forkynder.**

- Overvej om jeres kirkerum har en retning eller et centrum.
- Hvad er karakteristisk for jeres kirkerum?
- Hvad betyder det for jeres gudstjenester?
- Hvilke muligheder ligger der i jeres kirkerum?
- Hvilke begrænsninger giver kirke rummet?
- Er der uprøvede muligheder i rummet, der kan fremme noget af det, I gerne vil?

Tegn hvordan den bedste indretning vil være til

- en morgengudstjeneste med under 20 deltagere
- en juleaftensgudstjeneste, hvor I har brug for flere siddepladser
- en meditativ aftengudstjeneste
- en særlig gudstjeneste, som I sætter pris på

Gruppen skal bruge papir og skriveredskaber. Gerne en grundplan af kirken.

2. Genkendelighed

Denne gruppe arbejder lidt mere "teoretisk" med genkendelighed og fornyelse i gudstjenesten.

Husk: det er vigtigere at få en god samtale om få spørgsmål, end at tale overfladisk om dem alle.

Der kan evt. arbejdes videre en anden dag.

Udgangspunkt: Karl-Heinrich Bieritz' sammenligning med en domkirke:

"..... her er porte, søjler, hoved- og sideskibe, trapper til det allerhelligste.... Bygningens grund har kirken ikke selv opfundet, og den har ikke selv lagt fundamentet – det har den i det store og hele forefundet som det var. Det materiale, murene og søjlerne er bygget af, stammer kun til dels fra eget værksted. Alligevel er der opstået en ganske særlig bygning: mange generationer indrettede sig i hjemligt i den, byggede videre på det store hus, formede det efter sine egen behov og smag. (...) Også vi indretter os i liturgi og traditionens kendte bygning. Vi finder hvile og ro i de trygge rammer. Men alle tider og alle steder sætter også sit præg på bygningen: Måske opdager vi gamle, glemte rum eller bygger noget til. Hver generation af kristne skal også i deres tid kunne bo i dette hus. ..."

- Hvad er det vigtigste i jeres gudstjeneste? Genkendeligheden, der får jer til at føle jer hjemme og falde til ro? "Forundrings-parathed"? Fornylse? Provokation? Stiltfærdig udvikling?
- Hvornår oplevede du sidst noget overraskende til en gudstjeneste? Hvordan var det?
- Er der en del af gudstjenesten, som betyder særlig meget for dig? Hvorfor mon det?
- Bliver du glad, når du skal synge "I østen stiger solen op" (genkendelighed) eller tænker du: "Øv, kan vi ikke for en gangs skyld synge en anden" (fornylse)?
- Hvis du véd at dåbsfamilien har ønsket, at I skulle synge "Måne og sol" (eller en anden sang), betyder det så noget for dig?
- Hvordan med selve kirkerummet? føler du dig hjemme i det? falder du til ro? Er der noget, du ville ønske blev ændret? Hvorfor?
- Hvad tænker du, hvis kirkesangeren beder en indgangsbøn, du ikke har hørt før? Hvis præsten læser en nyere oversættelse af en bibeltekst, end du er vant til (f.eks. fra Den nye Aftale)
- Betyder det noget for dig, at du kender nogle af de mennesker, der kommer til gudstjeneste?
- Betyder det noget, at du kender præsten eller de andre medarbejdere? Hvorfor mon det?

Gruppen skal bruge papir og skriveredskaber

3. De bibelske læsninger

Gruppen arbejder med forskellige måder, hvorpå gudstjenestens bibeltekster kan blive vedkommende.

Husk: det er vigtigere at få en god samtale om få af mulighederne, end at tale overfladisk om dem alle. Der kan evt. arbejdes videre en anden dag.

- a. Læs Salme 121 som veksellæsning. Enten mellem to personer, eller lad én person læse et vers, så læser I andre ("menigheden") andet vers, osv. Hvordan fornemmes det, hvis man læser? ...hvis man lytter?
- b. Find en bibeltekst, der egner sig til at læses ganske langsomt til underlægningsmusik (hvilken musik?) eller mens der vises billeder på en skærm (hvilke billeder?) Brug f.eks. Johannesevangeliet, kapitel 1 vers 1-14 eller Esajas' Bog kapitel 52,13 – 53,12.
- c. Find en bibeltekst, der egner sig til at blive dramatiseret (hvordan? af hvem? hvor i kirkerummet? til hvilken slags gudstjeneste?). F.eks. Matthæusevangeliet kapitel 20,1-16 eller Lukasevangeliet 15,11-32.
- d. Find en bibeltekst, og skriv den om, så den bliver mere nutidig.
- e. Overvej om det gør en forskel, hvem der læser teksten (eksempel: en gravid kvinde, der læser Marias Lovsang, en gammel mand, der læser Zakarias' lovsang, en soldat der læser en bøn 4. maj, en "fremmed" der læser til FN-gudstjenesten, sognets yngste landmand, der læser ved høstgudstjenesten o.s.v.
- f. Overvej hvad der kan fremme meningen i en tekst.
- g. Overvej hvad der kan spærre for meningen, når der læses.
- h. Kan der gøres noget for at bibelteksten opleves som et møde med Gud? – Et møde med dig selv?
- i. Er en bibeltekst på nogen måde et møde mellem dig og andre? (og hvordan kan det i så fald blive tydeligere?)

Gruppen skal bruge bibler, papir, skriveredskaber.

4. Bøn

Gruppen arbejder med forskellige former for bøn.

Husk: det er vigtigere at få en god samtale om nogle af spørgsmålene, end at tale overfladisk om dem alle. Gruppen kan evt. dele sig op og arbejde med hver sine bønner. Der kan evt. arbejdes videre en anden dag.

Overvej hvad der skal til for at en bøn i gudstjenesten opfattes som bøn, og ikke bare som oplæsning af en tekst.

Hvornår har I en fornemmelse af at bede med, og hvornår er det bare præsten, der beder?

I en gudstjeneste kan bønner bedes som vekselbønner. F.eks.

A. Indgangsbøn som vekselbøn:

præst: Fra solen står op og til solen går ned,
alle: stiger vores tak til Gud
præst: Fra børns og spædbørns stemmer
alle: stiger vores tak til Gud
præst: I de ældres visioner og de unges drømme
alle: stiger vores tak til Gud
præst: i Himlenes himle og i det inderste i vore hjerter
alle: stiger vores tak til Gud
præst: Lad alle, der lever og ånder, takke Gud
alle: Amen. Vores tak stiger til Gud.

Hvordan "virker" det?

Kunne I forestille jer at bruge bønnen til en gudstjeneste? Hvorfor/hvorfor ikke? Hvilken?

B. Udgangsbøn - som vekselbøn

præst: Fra det sted vi er - til det sted, du behøver os
alle: Jesus, vis os vejen
præst: Fra trygheden i det velkendte - til eventyret i det nye, du vil vise os
alle: Jesus, vis os vejen
præst: Så verden og alt hvad den rummer kan forandres og begynde at formes efter dit rige
alle: Jesus, vis os vejen
præst: Gør din kirke, og os som er en del af den, til et håbets tegn
alle: og lad dit rige vokse indeni os, gennem os, og når det kræves – uafhængigt af os. Amen.

Hvordan "virker" det?

Kunne I forestille jer at bruge bønnen til en gudstjeneste? Hvorfor/hvorfor ikke?

Kunne Frans af Assisis bøn bruges som udgangs-vekselbøn (se i Salmebogen, bøn nr. 36 i Bønnebogen)

Udgangsbøn som mere konkret bøn:

eks: vi beder for den uge der kommer, for det der skal ske (måske ganske kort, næsten umærkelig, stilhed) (her kunne også nævnes noget alment, der optager alle).

Vi beder for de mennesker, der af forskellige grunde ikke kunne komme i kirke i dag.

Vi beder for kirkens ansatte, menighedsråd og frivillige og de opgaver de har i denne tid.

Vi beder for de mennesker, der i den kommende uge skal være sammen om vigtige begivenheder i dette rum (her kan nævnes alt fra begravelser og bryllupper til babysalmesang og konfirmandundervisning).

Vi beder for os alle, at vi må mærke din nærhed og gå dine veje.

Amen.

Hvordan "virker" det?

Kunne I forestille jer at bruge bønnen til en gudstjeneste? Hvorfor/hvorfor ikke? Hvilken?

C. Forbøn (kirkebøn)

Kirkebønner kan gøres konkret og vedkommende ved at vi tager alvorligt at den er forbøn.

Vi kan bede for særlige begivenheder eller dåbsfamilien, pårørende ved ugens begravelser m.m. blot er det vigtigt at huske på, at grænsen mellem det vedkommende og det intime ikke overskrides.

Hvilke bønner falder jer mest nærliggende:

Vi beder for alle fattige, syge og ensomme...

Vi beder for dem, der om morgenen siger: "Jeg ville ønske det var aften" og om aftenen siger: "Jeg ville ønske det var morgen"...

Vi beder for dem, der her hos os kæmper med at finde tid og kræfter til familie, arbejde og fritid.

Vi beder med dem, der kæmper med sygdomme på krop eller sjæl, og for dem, der tager hånd om dem, og holder af dem.

Vi beder for alle, hvis problemer vi ikke kender, og hvis situation vi ikke ville kunne forstå eller holde ud...

Vi beder for mennesker, som på forskellige måder har været vigtige i vores liv. (ganske kort stilhed).

Vi beder for alle, som med deres nærvær og væremåde har vist os mere af, hvem Gud er (ganske kort stilhed).

Vi beder for dem, der har taget os ved hånden, da vi var små, de som har set os vokse op, blive voksne og kæmpe med alt det, der hører med til at være menneske; de der har holdt os oppe og holdt os ud...

Skal der være mulighed for at man i ugens løb kan lægge forbønsemner i en kasse?

Så præsten – eller en anden der beder forbønner – kunne hente dem og gøre dem lidt almene.

Hvem skal i givet fald bede forbønner?

Hvor i gudstjenesten kan forbønner bedst passe ind?

Har brug for papir og skriveredskaber og evt. et par eksempler på kirkebønner.

Formuler evt. den afsluttende bøn til dagen/aftenen.

5. Tegnhandlinger – ”gudstjeneste for alle sanser”

Gruppen arbejder med forskellige tegnhandlinger

Husk: det er vigtigere at få en god samtale om få spørgsmål, end at tale overfladisk om dem alle.

Vi husker med kroppen, og med kroppen tager vi del i gudstjenesten.

Hvad jeg gør, husker jeg på en særlig måde:

Vi deltager i nadveren, der kan være processioner, vi hilser, synger, smiler, går op og ned, går ind og ud, deler ud, tager imod, nogle slår korstegn, vi rejser os sætter os, knæler osv.

Ved nogle gudstjenester vil det være oplagt at bruge kroppen på en anderledes måde.

Overvej følgende muligheder for ”kropslighed” og hvilke gudstjenestesammenhænge de kan bruges i:

- At stå op og synge
- At hilse med hånden
- At synge bevægelsessange
- At sende velsignelse videre
- At røre ved dåbsvandet og huske sin egen dåb
- Korstegning med aske

Hvilke tegnhandlinger eller symboler kunne I tænke jer at gøre brug af?
Hvorfor og på hvilken måde?

Find flere forskellige.

Hvad kunne få jer til at undlade at bruge tegnhandlinger?

Hvad sker der med os, når vi bruger dem?

Hvordan undgår vi at gå over andres grænser, hvis vi bruger tegnhandlinger?

Hvad vil I gøre, for at de, der ikke deltager i tegnhandlingen, stadig føler, at de deltager i gudstjenesten?

Giv et eksempel på/flere eksempler på, hvordan sådanne tegnhandlinger eller symboler kunne introduceres.

Beskriv hvordan en tegnhandling eller et symbol kunne indgå i gudstjenesten.

Gruppen har brug for papir og skriveredskaber.

6. Lidt, men godt – Vis, hvad der er på færde!

Gruppen skal arbejde med at tydeliggøre gudstjenestens indhold og budskab, så det også kan ses med øjnene.

Husk: det er vigtigere at få en god samtale om få eksempler, end at tale overfladisk om dem alle. Der kan evt. arbejdes videre en anden dag.

Kirkerummet:

Hvordan kan I vise, at Gud møder os med åbne arme her i kirken?

Hvad betyder det for dig, at du allerede i kirkedøren får en fornemmelse af, hvad der er særligt i dag?

Hvordan kan I vise, hvad det særligt handler om i dag? (F.eks. Sæt visne grene i vaserne i fastetiden, palmegrene palmesøndag og påskeliljer i bænkeraderne) .

Overvej små ændringer i liturgien, der viser dagens særlige indhold:

- klæd alteret af skærtorsdag
- Luciaoptog, optog til høst og palmesøndag m.m.
- Pinsedag kan et bibelvers læses på flere forskellige sprog (man kan undre sig over, hvor mange modersmål der findes selv i små sogne).
- Dåbs-erindring: På et givet tidspunkt, mens der spilles fragmenter af dåbssalmer, kan man gå op til døbefonten, og tegne sig med korsets tegn som erindring om dåben.
- Velsignelse: en velsignelse, der sendes videre ved håndspålæggelse
- Lysegrønne blade deles ud, når salmen "Det dufter lysegrønt"
- Efterårsblade deles ud, når der synges "Nu falmer skoven".
- Giv et blomsterløg med hjem til høstgudstjenesten
- Uddel et lille kort med bibelord midfaste søndag etc.

Gruppen har brug for papir og skriveredskaber.

Evt. små stykker pap, ark med bibelord, blomsterløg, etc. hvis man ønsker at de skal kunne lave noget, der kan bruges til afslutning

7. Tid

Gruppen arbejder med tidspunktets/årstidens betydning for gudstjenesten.

Husk: det er vigtigere at få en god samtale om få spørgsmål, end at tale overfladisk om dem alle.
Der kan evt. arbejdes videre en anden dag.

Alt forkynder med – også tidspunktet

Hvordan tager I alvorligt, at denne gudstjeneste rent faktisk er kl. 9.00 - eller at det er en aftenguds-
tjeneste kl. 19.00?

Er der er en særlig stemning, der skal afspejle sig i bønner, salmevalg og selve liturgien?

Kan man bruge selve tidspunktet til at understrege, hvad der er på færde?

F.eks:

Påskemorgen

Julenat

Juleaften

Nytår

Mortensaften

Bededag

Pinsemorgen

Har du oplevet, at gudstjenestetidspunktet betød noget for dét, gudstjenesten kom til at betyde for
dig? For den stemning, der var? For salmevalget?

Kan forskellige tidspunkter være inspirator til nye typer gudstjenester?

Kl. 21 søndag? Kl. 21 en hverdag? Kl. 12 en hverdag? Kl. 17 en hverdag? Kl. 7.30 en hverdag?

Har I forslag, I gerne vil afprøve?

Gruppen skal bruge papir og skriveredskaber

8. Anledninger

Gruppen arbejder med de særlige anledninger, der gør det nærliggende at gå i kirke.

Husk: det er vigtigere at få en god samtale om få emner, end at tale overfladisk om dem alle.
Der kan evt. arbejdes videre en anden dag.

Mange kommer i kirke, når der er en anledning. Hvilke muligheder for særlige anledninger synes I vil være oplagte hos jer?

Vil det være bedst, at anledningen kædes sammen med søndagsgudstjenesten?

Eller er det bedre at lave en særlig gudstjeneste på f.eks. en hverdagsaften (eller et andet tidspunkt) i den forbindelse?

Hvorfor det?

Overvej hvilke grupper I har i jeres sogn: Forskellige klassetrin på skolen, jægere, idrætsgrene, spejdere, det grå guld, et boligkvarter, de ansatte i et stort firma i sognet.

Hvilke anledninger kunne bringe de forskellige grupper til gudstjeneste. (Nye skolebørn kan f.eks. inviteres til skolestartsgudstjeneste – søndagen efter eller dagen inden!)

Gamle dage i nyt lys:

Kyndelmisse, Askeonsdag, Sankt Hans, Mortensaften, Allehelgen, Hellig Tre Konger, Lucia-dag, Alle Engles Dag etc.

Vælg en af dagene og kom med idéer til gudstjenesten.

Hvem skal forberede og medvirke?

Er der nogen, der særligt skal inviteres?

Hvordan skal der inviteres?

Nye traditioner i kirken:

Første skoledag, 4. maj, nytårsaften, dåbsjubilæum, Valentins Dag, Halloween, FN-dagen, jævndøgn, overgang til sommer/vintertid etc.

Vælg en af dagene og kom med idéer til gudstjenesten.

Hvem skal forberede og medvirke?

Er der nogen, der særligt skal inviteres?

Har I forslag I gerne vil afprøve?

Gruppen skal bruge papir og skriveredskaber.

Der findes mange bøger med idéer. F.eks. "Tradition og Liv", Unitas 2007.

9. Hverdag i kirken

Gruppen arbejder med, hvordan kirken kan bruges i hverdagen.

Hvis Gud er som faderen i lignelsen om den fortabte søn, hvad kan I så gøre for at også kirkerummet i hverdagen afspejler mødet med Gud?

Hvilke muligheder har folk for at bruge kirkerummet i hverdagen?

Er jeres kirke åben altid/i dagtimerne?
Kan man tænde lys?
Kan man skrive en bøn?
Kan man finde en bibel eller en bønnebog?
Har I forslag til andre måder at bruge kirkerummet på i hverdagen?
Hvordan gør I / vil I gøre folk opmærksomme på hverdagsmulighederne?
Hvordan kunne det foregå?

Kunne forskellige holde morgensang/aftensang en gang om måneden?
Hvordan skulle det tilrettelægges?

Hvis konfirmanderne plejer at holde andagt i kirken hver gang, kunne det så gøres åbent for alle?

Tror I, at der er folk i sognet, der vil komme, hvis der engang imellem er en andagt i frokostpausen, "Pitstop for Sjælen"?

Tænk på ovenstående muligheder:

Hvordan kunne det lykkes?

Med "lykkes" menes, at der rent faktisk ville komme nogen, som ville finde det værdifuldt.

Hvad kunne forhindre det?

Gruppen skal bruge papir og skriveredskaber

10. Kirken med ud i hverdagen

Gruppen arbejder med sammenhængen mellem kirke/helligdag og hjem/verden/dagligdag.

Husk: det er vigtigere at få en god samtale om få spørgsmål, end at tale overfladisk om dem alle. Der kan evt. arbejdes videre en anden dag.

Kan I gøre noget, så det mærkes, at vi bærer kirkestemningen med hjem?

Ting kan have en symbolbetydning, og kan være en tydeliggørelse af og en erindring om det, gudstjenesten handler om. Får man noget konkret med hjem kan det blive noget særligt for en. Noget håndgribeligt og dagligdags som f.eks. et blomsterløg, en sten, et lys kan få en kristen tydning.

Kunne man have en kurv med "kristuskranse", som kirkegængerne kunne låne i forbindelse med gudstjenesten Bededag? Eller i forbindelse med en særlig aftengudstjeneste?

Kan man bruge almindelige sange til en gudstjeneste? F.eks. "En lærke letted" til 4. maj? "Stille, hjer-te, sol går ned" til en friluftsgudstjeneste om aftenen? Find evt. selv på flere oplagte eksempler.

Ville du bryde dig om at få et helligtrekongersmærkat med hjem til at sætte på hoveddøren?

Kunne alle få et af de palmeblade med hjem, man har pyntet med palmesøndag?

Hvordan vil det være at få rakt et stykke brød på vej ud af kirken, når morgensangen har handlet om dagligt brød?

Kan man lægge bønner skrevet på papir i hele midtergangen Bededag, - og så lade folk tage en med hjem?

Kan man have en kurv med små bibelcitater folk kan tage med hjem ("Mannakorn")?

Eller hvad med:

- et afrevet blad, når man synger "Op, al den ting"
- et hjerte med skriftord
- et billede
- et løg
- et solsikkefrø
- et dåbslys
- en lineal med Noas Ark
- et viskelæder til fejltagelser

Hvordan kunne I forestille jer, at det kunne indgå meningsfuldt i gudstjenesten?

Gruppen skal bruge papir og skriveredskaber. Evt. nogle af ovennævnte rekvisitter.

11. Musik og sang

Gruppen arbejder med salmesang og musik i gudstjenesten.

Vælg, om det er søndags-gudstjenesten eller en anden slags gudstjeneste, I taler om.

Få hellere en god snak om få spørgsmål, end en hurtig gennemgang af alle.

Der kan evt. arbejdes videre med andre typer gudstjenester en anden dag.

a. Salmesangen.

Syng sammen det første vers af "Hil dig, frelser og forsoner". Betyder det noget, at alle kender salmen og kan synge med? Hvad betyder det?

Hvornår gør det dig godt at synge en salme/hvornår synes du, at en salme "virker" i gudstjenesten? Hvorfor det?

Hvordan lærer I nye salmer? Hvordan virker det?

Syng 1. vers af "Blomstre som en rosegård" på melodi "I en kælder sort som kul". Hvad betyder melodien for salmen?

Hvem vælger salmerne til jeres gudstjenester?

Er det godt at stå op og synge?

Kan man synge, mens der er altergang? Hvordan fornemmes det?

Hvordan er forholdet mellem organistens faglige kompetence og jeres erfaringer af at "denne salme er god at synge"?

Hvornår er noget højtideligt på en god måde – og hvornår virker det bare stift og kedeligt?

Eksempler på dette: Hvordan virker kor-svarene (at man synger "Amen" efter nogle af bønnerne og velsignelsen)? Styrker de fællesskabet, eller er de et "gå-i-stå-sted" for næsten alle, hvor man kommer til at føle sig udenfor?

Hvis I har kirkekor eller korsangere – hvilken rolle spiller de så? Styrker de menighedens sang, eller får de menigheden til at være "med på en lytter"?

Hvad kunne I gøre for at styrke sangglæden?

Hvis I hører eller synger en ny salme et andet sted, taler I så med organisten og præsten om det?

b. Gudstjenestens musik

Hvilken slags musik passer ind i den gudstjeneste, I har valgt at koncentrere jer om i dag? Hvorfor synes du det?

Hvordan stemmer musikken sindet?

Hvem – ud over organisten – bidrager til det musikalske? Er der lokale kor eller musikere, som kan medinddrages?

Synes du, der skal bruges andre instrumenter end orglet? Hvorfor/hvorfor ikke? Hvordan virker det?

Hvornår virker det godt?

Præludium og postludium: Fornemmes det, at der er sammenhæng mellem præ- og postludium og resten af gudstjenesten? Sidder I og lytter til postludiet? Eller går I ud? Hvordan skulle det være, hvis du skulle bestemme?

Gruppen skal bruge papir og skriveredskaber samt salmebøger

12. Ouverture!

Gruppen arbejder med gudstjenestens *begyndelse*.

Få hellere en god snak om få spørgsmål, end en hurtig gennemgang af alle.
Der kan evt. arbejdes videre en anden dag.

Gud er gæstfri! Han søger til han finder; og nøder alle til at gå ind.
Hvordan kan det fornemmes i gudstjenesten?

Hvordan kan man stemme sindet til gudstjeneste?
Tænk på så mange aspekter som muligt: de ansattes placering i kirken inden gudstjenesten, musikken, ord til indledning/velkomst...

Hvordan ser der ud i kirken, når I kommer?
Hvem møder I?
Får I rakt en salmebog, eller finder I den selv på en reol?

Overvej hvordan udsmykning af kirkerummet kunne tydeliggøre et tema.

Giv flere eksempler.

Hvordan kan flere føle sig hjemme i gudstjenesten?

Gruppen skal bruge papir og skriveredskaber

13. Den første gang

Gruppen arbejder med det første indtryk, evt. nye kirkegængere får.

Få hellere en god snak om få spørgsmål, end en hurtig gennemgang af alle.

I får aldrig en ny chance for at gøre et første indtryk!

("You never get a second chance to make a first impression")

Derfor betyder det noget, hvilket indtryk nye folk får af kirke og gudstjenesten.

Hvordan gør I det let at træde over dørtærskelen til kirken?

Hvem tager imod i våbenhuset og hvordan?

Hvordan finder man ud af "hvordan man gør" (gudstjenestens gang: hvornår sidder og står man, korsvar etc.)?

Er det nemt at finde ud af, hvilke salmer, der synges hvornår?

Er der nogen der efter gudstjenesten hilser på de nye?

Bliver dåbsgæster budt velkommen før gudstjenesten?

Når du ser nogen i kirken, som du ikke kender, tænker du så på dem som "kirkefremmede", du alligevel aldrig kommer til at se igen? Eller tænker du på, hvordan du kan få dem til at føle sig godt tilpas?

Hvad gør I, hvis der kommer udlændinge (engelsktalende) til en gudstjeneste?

Kan I gøre det nemmere og bedre for nye folk, end det I gør nu? Hvordan?

Gruppen skal bruge papir og skriveredskaber

Vores gudstjeneste

”Spillet” her kan bruges som ”igangsætter” af et gudstjenesteværksted eller måske som punkt på et menighedsrådsmøde, et personalemøde eller en aften for sognets frivillige.

Forberedelse: Klip spørgsmålene fra arket på næste side ud (laminer dem evt., så de kan bruges flere gange).

Hvis der er flere end 6 deltagere, bør der laves flere eksemplarer af spillet.

Vejledning: Spilles i små grupper (3-5 personer).

Sedlerne lægges ud på bordet med bagsiden opad. Deltagerne skiftes til at tage et spørgsmål.

Den, der har taget spørgsmålet, har ordet først, derpå har de andre ordet efter tur. Herefter kan alle kommentere. Der er ingen ”rigtige” svar i spillet. Det gælder bare om at få en god diskussion.

Trækkes et spørgsmål, som ingen har et svar på, lægges det væk og et nyt spørgsmål trækkes i stedet. Det gælder ikke om at nå mange sedler, men om at få gode samtaler.

Er det bedst at <u>sige</u> eller <u>syng</u> trosbekendelsen? Eller skal præsten sige den alene?	Hvordan lærer menigheden bedst en ny salme?	Hvordan får man mennesker til at føle sig velkomne i kirken?
Hvilken rolle har et evt. kor? Og hvad betyder det for salmesangen?	Hvad gør en gudstjeneste børnevenlig? Og voksenvenlig? Hvordan er det hos jer?	Er det godt, at vi knæler til altergang? Er der mulighed for at stå op, hvis man gerne vil det?
Er det godt, hvis en gruppe fra menigheden skiftes til at uddele brød til nadveren?	Er det godt med en kort stilhed i forbindelse med kirkebønnen?	Skal der være morgensang i kirken en gang om måneden? Hvorfor?
Er kirkegængere publikum eller deltagere? Ikke bare ideelt set, men reelt.	Hvem skal læse bibelteksterne i gudstjenesten?	Er det en god idé med kirkekaffe efter gudstjenesten?

<p>Beder alle med på Fadervor? Er det godt?</p>	<p>Er gudstjenesten højtidelig på en god måde? Eller på en stiv og kedelig måde? Hvad er forskellen?</p>	<p>Hvordan er balancen mellem nyt og gammelt ved gudstjenesten?</p>
<p>Bruger I vin med eller uden alkohol til nadver? Hvorfor?</p>	<p>Bliver I siddende eller går I ud under postludiet? Hvorfor? Og hvordan virker det?</p>	<p>Kender I initiativet "Fyld Danmarks kirker?" Hvad kunne I gøre for at fylde kirken en søndag?</p>
<p>Opleves jeres gudstjeneste som et møde med Gud?</p>	<p>Samarbejder I med andre sogne om gudstjenester? Hvorfor eller hvorfor ikke?</p>	<p>Hvornår er der meddelelser? Hvordan virker det?</p>
<p>På hvilke tidspunkter holdes der gudstjenester hos jer? Er det godt? For hvem?</p>	<p>Oplever I et fællesskab med de andre ved jeres gudstjeneste?</p>	<p>Hvad sker der i hverdagene i jeres kirkerum? Er kirken åben for andagtssøgende?</p>
<p>Hvordan ved organist og præst, hvilke salmer I gerne vil synge?</p>	<p>Er der brug for menigheden ved gudstjenesten? Eller foregår den automatisk?</p>	<p>Er der et gudstjenesteudvalg i jeres sogn? Hvad er deres opgave?</p>
<p>Hvordan mærker man, at der er liv i gudstjenesten, uden at der er forvirring?</p>		

Studiekreds

En studiekreds over et antal aftener kunne tage udgangspunkt i udvalgte afsnit fra bøgerne i "Highlights fra bogreolen". Gudstjenesten kunne belyses ud fra forskellige synsvinkler – f.eks:

Gudstjenesten historisk set: Kresten Drejergaard: "Den himmelske gudstjeneste"

Arkitekturens betydning for gudstjenesten: Benny Grey Schusters hjemmeside:
www.kirkearkitektur.dk

Gudstjenestens liturgi 1 Jørgen Demant: "Søndag morgen". En beskrivelse af gudstjenestens forskellige betydninger. Hvordan menneskers gudsforhold opleves og fortolkes i gudstjenesten.

Gudstjenestens liturgi 2 Martin Modéus: "Menneskelig gudstjeneste - om gudstjenesten som relation og ritual"

Gudstjenestens liturgi 3 Holger Lissners overvejelser i "kollekt og bønner" s. 199 ff.

Gudstjenestens musik

Gudstjenestens musik – salmer

Der kunne også laves en studiekreds på baggrund af en foredragsrække med efterfølgende drøftelse i studiekredsen.

PR til kirkebladet

Fokus på gudstjeneste - af biskop Niels Henrik

(Kan bruges som "forord" til beskrivelse af sognets egne arrangementer)

Vi har fokus på gudstjenesten i sognene i Haderslev Stift i disse år. Nogle tænker måske, at gudstjenesten "er der jo bare", så den er der ikke grund til at opholde sig så meget ved. Men det er der. For gudstjenesten er mærkelig nok et overset skatkammer i folkekirken – en kilde til mange flere kræfter, langt mere glæde, meget mere livsmod, end vi oftest er opmærksomme på.

Mere viden om og øget engagement i og omkring gudstjenesten vil give flere adgang til dette skatkammer. Derfor vil jeg *opfordre til, at man i sognene laver gudstjenesteværksteder, holder foredrag og studiekredse med gudstjenesten som tema*. Folkekirken gudstjeneste er som et smykke, der er slebet til igennem mange hundrede år. Også i vores tid skal vi tage vare på den ved at prøve at finde dybere ind i den – og *måske* banke nogle af de slagger af, som dækker for indholdet.

Vi skal ikke lave noget om i den bare for at lave om. Men vi skal heller ikke behandle den så ærbødigt, at vi slet ikke tør røre ved den. Der har altid været dele af gudstjenestens udformning, som menigheden skulle tage stilling til. Men det kræver lidt viden og indsigt. Den skal ikke "lades i fred", hvis det indebærer, at vi også i ydre forstand holder os fra den. For den vil nemlig heller ikke lade os i fred. Og det skulle vi jo gerne opdage.

Lad os få den gode engagerede opmærksomhed mod gudstjenesten, som den fortjener. Det bliver betalt rigeligt tilbage.

Niels Henrik Arendt

PR for "Menighed møder menighed"

I foråret 2011 aflagde 14 sognemenigheder, to og to, besøg hos hinandens gudstjenester. Bagefter drøftede de, hvad de havde oplevet i gudstjenesten. I tilbagemeldingerne var der en, der skrev:

"Det har været spændende og inspirerende at deltage i projektet, som har givet os nye øjne at se med og været en anledning til at sætte ord på nogle af de elementer i gudstjenesten, som vi ellers sjældent får talt om. Det at møde det fremmede, har givet os et møde med os selv og vort eget kirkeliv."

”Det var spændende at møde en anden gruppe kirkegængere, der ligesom én selv brænder for dét at være kirke og for at gøre gudstjenesten så god og nærværende som muligt” skriver en anden.

”Efter gudstjenesten var vi inviteret til frokost og samtale sammen med den lokale menighed i sognehuset. OG DER BLEV SNAKKET!” hedder det i endnu en beretning: Skal man stå op og synge eller ej? Skal dåbsgæster have lov at fotografere? Skal bekendtgørelserne læses efter udgangsbønnen? Hvilket nadver-ritual skal anvendes og skal menigheden bede med på fadervor?

”Mange spørgsmål blev drøftet og det var interessant – og glædeligt – at opleve, at besøget i det fremmede også bestyrkede glæden ved egen kirke, præst og gudstjeneste i begge menigheder!”

Nu har alle sogne i stiftet mulighed for at deltage i ”Menighed møder menighed” og tage hul på drøftelsen af, hvornår er der liv i gudstjenesten, og hvad der er på spil i den.

Her i vores sogn tager vi på besøg/får vi besøg XXXXX

PR for gudstjenesteværksted i sognet - den (pop-) smarte udgave

Hvis gudstjenesten var en bil...

Hvis gudstjenesten var en bil, ville den komme på værksted en gang imellem.

Den ville få et serviceeftersyn, fordi vi gerne vil passe på den og have den til at holde længe.

Hvis vi opdagede en raslen et sted, eller noget, der ikke virker helt som det skal, ville vi få den gennemgået, så fejlen kunne udbedres.

Hvis vi ejede bilen i fællesskab, skulle vi gøre os de overordnede overvejelser sammen, så vi fik sat os ind i, hvilken rækkefølge reparationer og andre opgaver skulle udføres i. Hvis vi selv skulle ordne bilen, ville vi være nødt til at vide noget grundlæggende om bilen som model, og om de enkelte dele, inden vi gik for vildt i gang med værktøjet. For det kan godt være, at delene kan sættes sammen på en bedre måde – men det skulle jo nødig ske, at vi for hurtigt kom til at skille bilen ad, uden at kunne få den samlet igen.

Med gudstjenesten gælder det, at jo flere der er med på værkstedet og får fingrene ned i mekanikken, jo bedre.... Alle har forskellige evner og blik for forskellige ting. Og med Helligånd og håndkraft bliver den gamle kending så god som ny.

Et værksted har vi brug for! Så vi kan blive godt kørende... Et værksted, hvor mesteren er usynlig, men hvor vi går ham til hånde og bruger hans værktøj.

Regningen? Den er en sand fornøjelse! Den er betalt!

I XX sogn holder vi gudstjenesteværksted d. XX. Kom og vær med!

PR for gudstjenesteværksted i sognet - den traditionelle udgave

Her i XX Sogn vil vi gerne sætte fokus på gudstjenestelivet. Derfor er alle indbudt til at være med til et "gudstjenesteværksted", hvor vi vil arbejde med vores gudstjeneste. Vi vil drøfte, hvad er der på spil i gudstjenesten, hvornår er der liv i gudstjenesten, hvad er det for et gudstjenesteliv, vi ønsker os her i sognet.

Første aften er XX.XX i (sted). Derefter er der mulighed for at forsætte flere aftener og være med i det videre arbejde om gudstjenesterne. (Den første aften kommer N.N., der er en slags "gudstjeneste-konsulent", og hjælper os i gang).

At arbejde med gudstjenestelivet er helt centralt i kirkens og sognets arbejde. Her får vi skærpet vores blik for, hvad gudstjeneste egentlig er – et møde med Gud, hinanden og os selv. Derigennem får vi også lettere fokus på, hvad der er vigtigt i de øvrige aktiviteter omkring kirken.

Så kom og være med XX.XX kl. XX.

Highlights fra bogreolen

Grundlæggende om den klassiske gudstjeneste

"Søndag morgen – mødet mellem Gud og mennesker. En guide til gudstjenesten" af Jørgen Demant. Især med fokus på, hvad det egentlig er vi gør, både kropsligt og sjæleligt, når vi går til gudstjeneste – og hvad der kommer ud af det. Forlaget Aros 2006

"Den himmelske gudstjeneste" af Kresten Drejergaard. 1. del : Hvordan gudstjenesten er opstået og har udviklet sig . 2. del: Hvilket billede salmerne giver af gudstjenesten. Et forsvar for den klassiske højmesse. Alfa 2008.

"Højmessen i Den danske Folkekirke" og "Året og dagen", Liturgisk Håndbog I og II af Ole Brinth, Helle Christiansen, Henrik Christiansen og Marianne Christiansen. Gennemgang af den klassiske højmesse og detaljerede forslag til salmevalg, kollekter etc. Forlaget Anis 2007

Gudstjenesteliv. Om at arbejde med gudstjenesten

"Menneskelig gudstjeneste" af Martin Modéus. Oversat og bearbejdet af Anita Hansen Engdahl. Om at arbejde med gudstjenesteudvikling, med særligt fokus på fire områder: at skabe menneskelig varme i gudstjenesten, at bryde stilheden, at arbejde med delagtighedsstrukturer og finde plads til børnene i gudstjenesten. Forlaget Alfa 2007.

"Mod til at være kirke" af Fredrik Modéus. Oversat og bearbejdet af Anita Hansen Engdahl. En formidling af erfaringer fra gudstjenester, der "lykkes". Overvejelser, inspiration og praktiske metoder. Forlaget Alfa 2011.

"Kollekter og Bønner" af Holger Lissner. Afsnittet s. 199-230: "Overvejelser og forslag til gudstjenesten". Forlaget Aros 2009.

Børn i gudstjenesten

"Gudstjeneste for alle sanser" af Holger Lissner. Farverige erfaringer og konkrete idéer. Unitas 1995.

"Børn og Liv i gudstjenesten" af Ebba Neimann Rasmussen. Overvejelser over og idéer til børnegudstjenester og til inddragelse af børn i gudstjenesten. Unitas 2008

Inspiration til gudstjenestens sang og musik

"Må din vej gå dig i møde". Bog og CD af Torsten Borbye Nielsen. Indeholder en introduktion til den enkle, keltiske sangtradition samt mange fine eksempler på sange. Kirkefondet 2009.

"Gi' musikken videre" af Jeanne Mark. Inspirationsbog og CD'er med rytmisk musik fra Brorsons kirke. Unitas 2011

"Syng lovsang hele jorden – sange fra Taizé" Bog og CD. Kirkefondet 2008.

"Vi har et håb" 45 salmer og sange fra hele verden. Bog og CD. Kirkefondet

"Fællessang" Lohse 2010

"Salmer og sange i skole og kirke" Folkeskolens Musiklærerforening 2001 + 2011

"Højmesse i Den danske Folkekirke" og "Året og dagen" Liturgisk Håndbog I og II af Ole Brinth, Helle Christiansen, Henrik Christiansen og Marianne Christiansen. Gennemgang af den klassiske højmesse og detaljerede forslag til salmevalg, kollekter etc. Forlaget Anis 2007

Anden inspiration

"Møder i mørket" af Signe Malene Berg. Erfaringer og eksempler fra Natkirken. Unitas 2009.

"Tradition og Liv" redigeret fra svensk (Martin Modéus) af Inge Lindhardt Mikkelsen, Niels Roesgaard Mose, Christel Eyermann og Tine Illum. Tanker og idéer til menneskelivets og kirkens højtider og mærkedage. Unitas 2007.

Ved at gå ind på de forskellige forlags hjemmesider kan man finde mange gode bøger om både gudstjenestens teologi, om højmesser, pasta-gudstjenester, små-idéer og store forkromede visioner. Det er bare at "surfe" rundt.